

รายงานการประชุม 7th LAWASIA FAMILY LAW&CHILDREN'S RIGHTS CONFERENCE

6-8 June 2018, Vientiane, Laos

ดร.วรวงศ์ อัจฉรววงศ์ชัย

การประชุมครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ในการจัดเวทีสำหรับการอภิปรายในเชิงวิชาการและในทางปฏิบัติเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาสำคัญเกี่ยวกับกฎหมายครอบครัวและสิทธิของเด็กซึ่งนักกฎหมายต้องเผชิญในยุคปัจจุบัน โดยสาระสำคัญของการประชุมครั้งนี้คือ ความจริง, ความคาดหวัง, และความหวังในอนาคต (Realities, Expectations and Hope)เกี่ยวกับกฎหมายครอบครัวในมุมมองจากหลายๆด้าน การประชุมครั้งนี้ประกอบไปด้วยนักกฎหมายจากนานาประเทศ เช่น ผู้พิพากษา, อัยการ, ทนายความ และนักสิทธิมนุษยชน และครอบคลุมประเด็นปัญหาต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น ประเด็นปัญหาการอุ้มบุญ (surrogacy), ประเด็นการค้ามนุษย์ (trafficking) , การอุปการะเลี้ยงดูครอบครัวและเด็กที่ตกอยู่ในความลำบาก (support for families and children in distress) การเจรจาที่มีประสิทธิภาพระหว่างลูกความ ทนายความ และเด็ก (Effective Negotiations and Understanding between the Client, Lawyer and Child) การคุ้มครองสมาชิกครอบครัวผู้เปราะบาง (the Protection of Vulnerable Members of the Family) การสร้างความห่างเหินและภาวะแปลกแยกให้แก่เด็ก (Estrangement and Alienation), สื่อสังคมออนไลน์และเทคโนโลยีซึ่งมีผลกระทบต่อกรณีดำเนินคดีครอบครัว (Social Media and Technology in Family Law Practice) และกฎหมายครอบครัวในทศวรรษข้างหน้า (Family Law in the Next Decade)

การประชุมวันแรก (วันที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๖๑ เวลา ๑๓-๑๗:๓๐ นาฬิกา)

หัวข้อการประชุมวันนี้ คือ “ความท้าทายของสนธิสัญญาและกฎหมายครอบครัวระหว่างประเทศ” (Challenges of International Family Law and Conventions) โดยมีวิทยากรจำนวน ๖ ท่านมาอภิปรายแลกเปลี่ยนความเห็น ซึ่งล้วนเป็นผู้ทรงคุณวุฒิจากประเทศต่างๆ ได้แก่ ประเทศศรีลังกา ประเทศญี่ปุ่น ประเทศมาเลเซีย ประเทศสิงคโปร์ ประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศจีน โดยสาระสำคัญของการประชุมจะกล่าวถึงความสำคัญของสนธิสัญญาระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิของเด็ก โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่มีการเคลื่อนย้ายเด็กจากประเทศหนึ่งไปอีกประเทศหนึ่ง, สนธิสัญญาหลักอื่นๆ ในมุมมองของภาคีสมาชิกของสนธิสัญญากรุงเทพฯ, และความสำคัญของสนธิสัญญาจากมุมมองของผู้ปฏิบัติในประเทศที่ต้องการจะเข้าเป็นภาคีสมาชิกของสนธิสัญญาดังกล่าว เป็นต้น

การประชุมวันที่สอง (วันที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๖๑ เวลา ๘ – ๑๗ นาฬิกา)

หัวข้อการประชุมวันนี้แบ่งออกเป็นหลายหัวข้อดังต่อไปนี้

๑. เราพ่ายแพ้ในการต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิของเด็กแล้วหรือไม่ (Have We Lost the Battle on Children's Rights?)

การประชุมวันนี้เริ่มต้นด้วยการบรรยายที่สำคัญ (Keynote Presentation) โดยได้รับเกียรติจาก Honourable John Pascoe (อธิบดีศาลครอบครัวของประเทศออสเตรเลีย) มาบรรยายและให้ความเห็นของท่านเกี่ยวกับ

ประวัติศาสตร์ในการต่อสู้เพื่อสิทธิเด็กจากอดีตถึงปัจจุบัน ความเปลี่ยนแปลงและความท้าทายที่เกิดขึ้นซึ่งส่งผลต่อสิทธิของเด็กในปัจจุบันและในอนาคต

๒. การค้ามนุษย์ในกลุ่มที่เปราะบาง (Trafficking of the Vulnerable)

กระบวนการค้ามนุษย์เกิดขึ้นได้ทั้งกับผู้ใหญ่และเด็ก และเกิดขึ้นทั้งในชนบทที่ห่างไกลชุมชนหรือในเมืองต่างๆ ทั่วโลก บุคคลผู้ตกเป็นเหยื่อกระบวนการค้ามนุษย์อาจจะมีแตกต่างทั้งในด้านพื้นฐานทางสังคม เศรษฐกิจ และระดับการศึกษา และอาจจะมีร่องรอยพยานหลักฐานหรืออาจจะมีก็ได้ อาชญากรผู้ค้ามนุษย์จะใช้วิธีการเฉพาะในการคัดเลือกและควบคุมเหยื่อให้ตกอยู่ในภาวะจำยอมต้องถูกใช้แรงงานหรือการค้าบริการทางเพศ การบรรยายในหัวข้อนี้ได้รับเกียรติจากวิทยากร คือ Ms. Ruwani Dantanarayana ทนายความจากประเทศศรีลังกา, Dr.Tanya Herring อาจารย์จาก Bangor University Law School, ลอนดอน ประเทศอังกฤษ, และ Ms. Ryoko Minagawa ทนายความจากประเทศญี่ปุ่น โดยการบรรยายได้พยายามไขความลับและข้อสมมุติฐานต่างๆ อันเกี่ยวข้องกับปัญหาการค้ามนุษย์ในมุมมองของวิทยากร เช่น การค้ามนุษย์ในกลุ่มที่เปราะบางคืออะไร? สาเหตุของปัญหาคืออะไร? และผู้ใดบ้างที่ตกเป็นเหยื่อของกระบวนการค้ามนุษย์ดังกล่าว? รวมทั้งหนทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว เป็นต้น

Dr. Tanya เสนอคำนิยามของ “เด็กผู้เปราะบาง” คือ บุคคลผู้ถูกทารุณกรรม ถูกใช้ประโยชน์ และถูกละเลย ซึ่งรวมถึงเด็กที่ตกอยู่ในความรุนแรง, อยู่ท่ามกลางความขัดแย้ง, ไม่มีหลักฐานการเกิด, ถูกใช้แรงงาน, ถูกบังคับแต่งงาน, ปราศจากการดูแลจากพ่อแม่ และถูกใช้หาประโยชน์จากการค้าบริการทางเพศ, ถูกทำให้พิการหรือตัดอวัยวะ เป็นต้น นอกจากนี้ Dr.Tanya วิเคราะห์ว่าบุคคลผู้อพยพอาจจะมีแนวโน้มสูงมากที่จะตกเป็นเหยื่อของกระบวนการค้ามนุษย์ Dr. Tanya นำเสนอสนธิสัญญาปาเลร์โม (Palermo Convention) ในการจัดการกับปัญหาการค้ามนุษย์ในกลุ่มผู้เปราะบาง โดยสนธิสัญญาดังกล่าวบังคับให้ภาคสมาชิกต้องดำเนินการดังต่อไปนี้ ๑. ออกนโยบายที่จะขัดขวางการค้ามนุษย์และหามาตรการที่จะลดความต้องการหาประโยชน์จากกลุ่มผู้เปราะบาง ๒. ออกมาตรการที่จะฟื้นฟูเยียวยาเหยื่อกระบวนการค้ามนุษย์ และ ๓. พิ้องและดำเนินคดีอาญากับผู้กระทำผิด

Mr. Ruwani ได้ยกประเด็นความท้าทายอันเกิดจากปัญหาการค้ามนุษย์ในประเทศศรีลังกา เช่น ความยากลำบากในการรวบรวมพยานหลักฐานเพื่อดำเนินคดีกับผู้กระทำผิด, ปัญหาการค้ามนุษย์อาจจะเป็นจุดเริ่มต้นของการกระทำผิดอาญาอื่นๆ, การกลับคำให้การของเหยื่อ, ความล่าช้าของกระบวนการทางกฎหมาย, การขาดเจ้าหน้าที่ซึ่งมีความชำนาญในการสืบสวนสอบสวนการกระทำผิด เป็นต้น นอกจากนี้ Mr. Ruwani ยังเสนอข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหา คือ การเพิ่มความพยายามในการสืบสวนและดำเนินคดีกับผู้กระทำผิด, การลงโทษผู้กระทำผิดด้วยอัตราโทษที่ได้สัดส่วนเดียวกันกับการกระทำผิดอาญาร้ายแรงอื่นๆ, การเพิ่มความพยายามในเชิงรุกที่จะค้นหาบุคคลผู้ตกเป็นเหยื่อในกระบวนการค้ามนุษย์, พัฒนาระบบการคุ้มครองเหยื่อ, และการพยายามที่จะยกเลิกหน้าที่ของลูกจ้างในการชำระค่านายหน้าแรงงาน แต่ควรเป็นหน้าที่ของนายจ้างที่ต้องรับผิดชอบในค่าใช้จ่ายดังกล่าว เป็นต้น

Ms. Ryoko ได้ยกตัวอย่างรูปแบบกระบวนการค้ามนุษย์ที่เกิดขึ้นในประเทศญี่ปุ่น โดยกรณีปัญหาการค้ามนุษย์ที่เกิดขึ้นในประเทศญี่ปุ่นจำนวนมากจะมีลักษณะเป็นการค้ามนุษย์ภายในประเทศเพื่อหาประโยชน์จากการบริการทางเพศเท่านั้น โดยมีเพียงจำนวนเล็กน้อยที่จะค้ามนุษย์เพื่อประโยชน์ทางด้านแรงงาน **Ms. Ryoko** ได้ยกตัวอย่างกรณีปัญหาการค้ามนุษย์ที่เกิดขึ้นจริงในประเทศญี่ปุ่น และได้เสนอแนวทาง **4 p** ในการแก้ไข คือ การยับยั้งขัดขวาง (**Prevention**) การฟ้องร้องดำเนินคดี (**Prosecution**), การคุ้มครอง (**Protection**) และการประสานความร่วมมือระหว่างกัน (**Partnership**)

๓. การอุ้มบุญและความท้าทายทางศีลธรรม (**Surrogacy and Ethical Challenges**)

หัวข้อนี้มุ่งเน้นไปที่ความสัมพันธ์อันตึงเครียดระหว่างผู้ปกครองและแม่อุ้มบุญ และการตระหนักถึงความสำคัญระหว่างขอบเขตทางด้านศีลธรรมและความต้องการของเด็ก โดยได้รับเกียรติจากวิทยากรจำนวนสี่ท่าน คือ **Ms. Siu Lin Goh** ทนายความจากประเทศมาเลเซีย, **Mr. Mark Hanna** ทนายความจากประเทศออสเตรเลีย, **Honorable Anne-Marie Hutchinson** ทนายความจากสหราชอาณาจักรบริเตนใหญ่และไอร์แลนด์เหนือ และ **Mr. Joe Lynch** ทนายความจากประเทศไทย

Ms. Goh ได้กล่าวว่าประเทศมาเลเซียเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติและศาสนา โดยประชากรกว่า ๖๐% เป็นชาวมุสลิม และอัตราการเกิดของประชากรมาเลเซียลดลงอย่างมาก โดยในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ อัตราการเกิดของประชากรมาเลเซียลดน้อยลงที่สุด

สำหรับคนมุสลิมในประเทศมาเลเซีย การอุ้มบุญถือว่าผิดกฎหมายและไม่ได้รับอนุญาต โดยสภาศาสนาอิสลามแห่งชาติของประเทศมาเลเซีย (**The National Council of Islamic Religious Affairs**) ได้ออกประกาศในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ ห้ามการอุ้มบุญในประชากรชาวมุสลิม โดยหากมีการอุ้มบุญเกิดขึ้น สถานะของเด็กจะเท่ากับเด็กที่เกิดนอกสมรส (**a baby out of wedlock**)

สำหรับคนมาเลเซียที่นับถือศาสนาอื่นนั้น กฎหมายไม่ได้ห้ามการอุ้มบุญแต่ก็ไม่มีกฎหมายสนับสนุนหรือรับรองการอุ้มบุญด้วย ตามกฎหมายมาเลเซีย บุคคลผู้ให้กำเนิดเด็กทารกจะเป็นมารดาของเด็กทารกนั้น ดังนั้น แม่อุ้มบุญก็อาจปฏิเสธที่จะส่งมอบเด็กทารกให้แก่คู่สามีภรรยาที่ว่าจ้างเธอได้ ปัจจุบัน ประเทศมาเลเซียกำลังร่างกฎหมายชื่อ (**The Proposed Artificial Reproduction and Tissue Act**) ซึ่งจะครอบคลุมประเด็นปัญหาอันเกิดจากการใช้เทคโนโลยีช่วยเจริญพันธุ์ เช่น การใช้เด็กหลอดแก้ว, การบริจาคไข่หรือสเปิร์ม เป็นต้น

Honorable Anne-Marie Hutchinson ได้ยกตัวอย่างรายงานของ **UN 2018** เกี่ยวกับการขายและการฉวยประโยชน์การค้าทางเพศจากเด็ก ซึ่งได้กล่าวถึงการอุ้มบุญเพื่อประโยชน์ทางการค้า (**Commercial Surrogacy**) ไว้ว่า “การอุ้มบุญเพื่อประโยชน์ทางการค้าสามารถกระทำได้หากไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อการค้าขายเด็ก และต้องเป็นไปตามเงื่อนไขดังต่อไปนี้ ๑. แม่อุ้มบุญต้องมีสถานะเป็นมารดาของเด็กในขณะที่เด็กกำเนิดออกมา และการให้กำเนิดต้องไม่ตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขหรือหน้าที่ตามสัญญาที่จะส่งมอบเด็ก ๒. การจ่ายค่าตอบแทนต่างๆ ให้แก่แม่อุ้มบุญจะต้องเกิดขึ้นภายหลังกำเนิดแต่ก่อนที่จะมีการส่งมอบตัวเด็กทารก ๓. กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ควบคุม

การอุ้มบุญจะต้องพิจารณาผลประโยชน์ที่ดีที่สุดของเด็กจากการกำหนดตัวพ่อแม่ของเด็ก ซึ่งรวมถึงการพิจารณาความเหมาะสมของพ่อแม่ผู้ว่าจ้าง และการคุ้มครองสิทธิในการระบุแหล่งกำเนิดและอัตลักษณ์ของตน (rights of origin and access to identity)”

Ms. Mark Hanna ได้กล่าวถึงคำนิยามของการอุ้มบุญเพื่อประโยชน์ทางการค้า(Commercial Surrogacy) ว่าเป็นกรณีที่ผู้หญิงยอมรับตั้งครรภ์และให้กำเนิดเด็กสำหรับบุคคลหรือคู่สามีภรรยา ซึ่งจะรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรมหรือมีอำนาจปกครองบุตรตามกฎหมายต่อไป โดยกระบวนการเหล่านี้จะมีค่าตอบแทนให้แก่ทั้งแม่ผู้อุ้มบุญและ/หรือตัวแทนผู้ช่วยเหลือดำเนินการให้เกิดการอุ้มบุญขึ้น

การอุ้มบุญก่อให้เกิดประเด็นวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นการทำให้ผู้หญิงและเด็กเหมือนสิ่งของ และอาจจะก่อให้เกิดประเด็นปัญหาทางกฎหมายว่าผู้ใดจะเป็นพ่อแม่โดยชอบด้วยกฎหมายของเด็ก Ms. Hanna ได้ยกตัวอย่างกรณีปัญหาเกี่ยวกับการอุ้มบุญที่เกิดขึ้นในประเทศต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการต่อสู้คดีถึงกันว่าผู้ใดจะมีสิทธิโดยชอบด้วยกฎหมายในตัวเด็กที่เกิดจากการอุ้มบุญเพื่อการค้า

Ms. Hanna ยังได้สรุปข้อกฎหมายเกี่ยวกับประเด็นการอุ้มบุญในประเทศออสเตรเลียว่า ๑. ห้ามการอุ้มบุญเพื่อประโยชน์ทางการค้าที่เกิดขึ้นในประเทศทั้งสิ้น ๒. มลรัฐจำนวน ๒ มลรัฐ และ ๑ อาณาเขต ออกกฎหมายที่จะทำให้การอุ้มบุญเป็นความผิดทางอาญา และกฎหมายดังกล่าวสามารถใช้กับพลเมืองของรัฐอื่นๆ ด้วย ๓. การอนุญาตให้มีการอุ้มบุญเพื่อมนุษยธรรม (altruistic surrogacy) แทนการอุ้มบุญเพื่อประโยชน์ทางการค้า

Mr. Joe Lynch ทนายความชาวออสเตรเลียที่เปิดสำนักงานทนายความอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ ประเทศไทย โดยให้คำปรึกษากฎหมายแก่ชาวต่างชาติที่อาศัยในประเทศไทย Mr. Lynch ได้ยกตัวอย่างคดีเด็กหญิงคาร์เมน ซึ่งเป็นคนี่ว่าจ้างอุ้มบุญที่เกิดขึ้นในประเทศไทยและได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก และได้วิพากษ์วิจารณ์กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมของไทยในคดีดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ดร.จิรนิติ หะวานนท์ ผู้แทนสำนักงานศาลยุติธรรมได้ยกมือขึ้นชี้แจงเกี่ยวกับคดีดังกล่าว โดยได้อธิบายให้ผู้เข้ารับการอบรมเข้าใจว่า ปัจจุบันประเทศไทยได้มีพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กที่เกิดโดยอาศัยเทคโนโลยีการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ พ.ศ. ๒๕๕๘ ซึ่งสาระสำคัญของกฎหมายดังกล่าวห้ามการอุ้มบุญเพื่อประโยชน์ทางการค้า (Commercial Surrogacy) แต่สามารถอุ้มบุญเพื่อมนุษยธรรมได้ (Altruistic Surrogacy) โดยหญิงที่รับตั้งครรภ์แทนจะต้องเป็นญาติสืบสายโลหิตของสามีหรือภรรยา สำหรับคดีที่เกิดขึ้นก่อนพระราชบัญญัติฉบับนี้ใช้บังคับ ศาลจะพิจารณาเป็นกรณีๆ ไป ซึ่งในคดีของดญ.คาร์เมน ศาลได้พิจารณาข้อเท็จจริงว่าพ่อเป็นชายที่เป็นเพศทางเลือกและมีคู่ที่เป็นเพศทางเลือก จึงต้องใช้ไข่ของคนอื่นแล้วจึงนำไปฝากไว้ในครรภ์ของผู้หญิงที่รับอุ้มบุญ (จำเลย) ดังนั้น เมื่อเชื้ออสุจิเป็นของพ่อชาวต่างชาติ และไข่เป็นของผู้บริจาคที่ปิดบังชื่อ ศาลจึงตัดสินว่าฝ่ายใดก็เป็นพ่อของดญ. คาร์เมน และมีอำนาจปกครองบุตรโดยชอบด้วยกฎหมาย

๔. การอุปการะเลี้ยงดูครอบครัวและเด็กซึ่งตกอยู่ในความลำบาก (Support for Families and Children in Distress)

หัวข้อนี้จะเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างกระบวนการช่วยเหลือดูแลครอบครัวและเด็กที่ตกอยู่ในความลำบากในขั้นตอนหย่า (Divorce process) ในประเทศต่างๆ โดยมีวิทยากรจำนวน ๔ ท่าน ได้แก่ Ms. Stephanie Allerton ทนายความจากประเทศสหรัฐอเมริกาหับเอมิเรตส์ Ms. Linda Campbell ที่ปรึกษาปัญหาครอบครัวจากประเทศออสเตรเลีย Mr. Rajan Chettiar ทนายความหุ้นส่วนผู้จัดการจากประเทศสิงคโปร์ และ Ms. Thip Nouansyong นิติกรอาวุโสจากสาธารณรัฐประชาชนลาว

Ms. Allerton กล่าวถึงกระบวนการหย่าตามกฎหมายของประเทศสหรัฐอเมริกาหับเอมิเรตส์ และอธิบายถึงโปรแกรมที่ใช้ช่วยเหลือครอบครัวและเด็กในขั้นตอนของการหย่า ได้แก่ ๑. การมีคณะกรรมการให้คำแนะนำเกี่ยวกับปัญหาครอบครัว (Family guidance Committee) ซึ่งเป็นกระบวนการภาคบังคับที่คู่สามีภรรยาที่ประสงค์จะหย่ากันต้องเข้าร่วม โดยกระบวนการนี้จะมีบุคคลที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางคอยให้คำปรึกษาเพื่อยุติข้อพิพาทระหว่างคู่สามีภรรยา ๒. องค์กรการกุศล (Charities) ซึ่งจะให้ที่พัก (shelter) แก่ผู้หญิงและเด็ก หรือผู้ชายที่อายุไม่เกิน ๑๒ ปี และยังมีบริการทางการแพทย์ การศึกษา การให้คำปรึกษาทางกฎหมาย การบำบัดทางจิต ฯลฯ ๓. การให้คำปรึกษาปัญหาครอบครัว (Community Development Authority) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ไม่มีค่าใช้จ่ายสำหรับพลเมืองสหรัฐอเมริกาหับเอมิเรตส์เท่านั้น โดยจะให้คำปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาครอบครัวและปัญหาที่เกิดจากการสมรสเพื่อหาข้อยุติ ๔. การใช้บริการเอกชน (Private Solution) ซึ่งเป็นกระบวนการให้ความช่วยเหลือโดยมีค่าใช้จ่ายจากองค์กรเอกชน โดยจะให้บริการต่างๆ เช่น การไกล่เกลี่ย การให้คำปรึกษา เป็นต้น

Ms. Campbell ที่ปรึกษาของหน่วยงาน The Relationspace กล่าวว่า ประเทศออสเตรเลียมีศูนย์บริการที่ช่วยเหลือสนับสนุนครอบครัวและเด็กที่ตกอยู่ในภาวะลำบากระหว่างกระบวนการหย่าเรียกว่า **Family Relation Centre** ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากภาครัฐเพื่อที่จะช่วยให้เกิดการระงับข้อพิพาทระหว่างพ่อแม่ร่วมกันผ่านกระบวนการต่างๆ เช่น การไกล่เกลี่ย การให้คำปรึกษา การให้การศึกษา และการโอนกรณีพิพาทไปให้หน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น สำหรับหน่วยงาน The Relationspace จะเป็นหน่วยงานที่ให้บริการเสริมแก่ศูนย์บริการ **Family Relation Center** โดยจะมุ่งเน้นไปที่การให้เด็กเป็นส่วนหนึ่งในการหาวิธีเยียวยาบำบัดปัญหาข้อพิพาทที่เหมาะสมในแต่ละครอบครัว

Mr. Chettiar กล่าวว่า ในประเทศสิงคโปร์ กระบวนการระงับข้อพิพาทคดีครอบครัวได้เปลี่ยนแปลงจากระบบกล่าวหาเป็นระบบกึ่งไต่สวนโดยผู้พิพากษา อย่างไรก็ตาม ครอบครัวและเด็กที่ตกอยู่ในภาวะลำบากบ่อยครั้งจะพบตัวเองตกอยู่ในสถานการณ์ที่มีตมและหาทางออกไม่ได้ การให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนบุคคลที่ตกอยู่ในสถานการณ์ดังกล่าวจึงมีความจำเป็น **Mr. Chettiar** ได้ยกตัวอย่างโปรแกรมช่วยเหลือครอบครัวและเด็กที่ประสบความสำเร็จมากในระหว่างกระบวนการหย่าในประเทศสิงคโปร์ เช่น

๑. ในปีพ.ศ. ๒๕๕๔ ได้มีการก่อตั้ง **Child Focused Resolution Centre** เพื่อให้การไกล่เกลี่ยเป็นกระบวนการที่บังคับสำหรับคู่สามีภรรยาที่ต้องการหย่าซึ่งมีบุตรอายุไม่น้อยกว่า ๒๑ ปี กระบวนการนี้จะช่วยให้ผู้ปกครองให้ความสำคัญต่อสวัสดิภาพของเด็กระหว่างกระบวนการขั้นตอนทางกฎหมาย

๒. โปรแกรม **Children's Best Interest, Less Adversarial Program (CHILD)** ให้ความสำคัญไปที่ ผลประโยชน์สูงสุดของเด็ก โดยผู้พิพากษาจะแสดงบทบาทหลักในการสั่งให้คู่กรณีนำพยานหลักฐานที่สำคัญมาแสดง ซึ่งส่งผลให้เกิดความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ที่ลดน้อยลงระหว่างคู่กรณี และยังเพิ่มความชัดเจนในการจัดการความแตกต่างและประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น
๓. **Community Justice Centre** ก่อตั้งขึ้นในปีพ.ศ. ๒๕๕๕ โดยจะให้ความช่วยเหลือแก่คู่กรณีที่ไม่มี ทรัพยากร
๔. **Mandatory Parenting Program** เป็นโปรแกรมที่ให้คำปรึกษาแก่พ่อแม่ที่มีบุตรผู้เยาว์ก่อนการยื่นฟ้อง หย่า โดยผู้ปกครองที่มีบุตรอายุต่ำกว่า ๒๑ ปี จะต้องเข้าร่วมโปรแกรมนี้

Ms. Nouansyong ได้อธิบายคำนิยามของความรุนแรงต่อผู้หญิง (**Violence against Woman**) คือ การกระทำอันตรายเป็นร่างกาย จิตใจ และทางเพศต่อผู้หญิง อันเนื่องมาจากความแตกต่างระหว่างผู้ชายและผู้หญิง ซึ่งรวมถึงการคุกคามข่มขู่ว่าจะทำร้าย การบังคับข่มขืนใจ การพรากอิสรภาพ และไม่ว่าจะเกิดขึ้นในที่สาธารณะ หรือที่ส่วนตัวก็ตาม โดยสถิติจาก **World Health Organization** ให้ข้อมูลว่า หนึ่งในสามของผู้หญิงจะประสบ ความรุนแรงทางกายภาพและทางเพศ ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการกระทำจากคู่อริของพวกเขา อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจกลับพบว่า 58% ของผู้หญิงและ 49% ของผู้ชายในประเทศลาว กลับเชื่อว่าสามีมีสิทธิชอบธรรมในการทำร้ายภรรยาของตนหากภรรยามีความประพฤติไม่เหมาะสม เช่น ออกจากบ้านโดยไม่ได้ออกสวามี, ละเลยไม่ดูแลบุตร, ปฏิเสธที่จะมีเพศสัมพันธ์, ทำอาหารไหม้ เป็นต้น **Ms. Nouansyong** เสนอวิธีการที่จะให้ ความช่วยเหลือแก่เหยื่อของความรุนแรง ยกตัวอย่างเช่น การสร้างความตระหนักรู้, การให้คำปรึกษา, การ ช่วยเหลือทางกฎหมาย เป็นต้น

๕. การเจรจาที่มีประสิทธิภาพ การทำความเข้าใจลูกความ ทรัพยากร และเด็ก (**Effective Negotiation and Understanding the Client, the Lawyer and the Child**)

การเจรจาเป็นทักษะสำคัญที่นักกฎหมายครอบครัวจำเป็นต้องมี โดยหัวข้อนี้ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ วิธีการและเทคนิคต่างๆที่ทนายความสามารถนำมาปรับใช้ในการสร้างความเข้าใจที่ดีขึ้นแก่ลูกความ ทนายความ และเด็ก วิทยากรได้แก่ **Ms. Gloria James-Civetta** ทนายความจากประเทศสิงคโปร์, **Dato' Dr Arunan Selvaraj** ทนายความจากประเทศมาเลเซีย, **Ms. Elisa Shin-Yi Fu** ผู้อำนวยการนิติบัณฑิต จากไต้หวัน สาธารณรัฐประชาชนจีน, **Ms. Jacqueline Vincent** ทนายความจากประเทศออสเตรเลีย

วิทยากรทั้งสามท่านบรรยายเกี่ยวกับความสำคัญของการใช้การเจรจาในการระงับข้อพิพาทในครอบครัว และเสนอเทคนิคต่างๆ ที่จำเป็นในการเจรจาข้อพิพาทในครอบครัวอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การประเมิน การเจรจา, การใช้ภาษาที่เหมาะสมในกระบวนการเจรจา, เทคนิคการเอาชนะอุปสรรคในการเจรจา, เทคนิค การแสดงความคิดเห็นและการตรวจสอบความชัดเจนของคู่กรณี เป็นต้น วิทยากรได้สรุปว่า ในการเจรจาข้อ พิพาทในครอบครัวนั้น ผู้เจรจาต้องทำให้แน่ใจว่าได้พิจารณาความเห็นของเด็ก, สวัสดิภาพของเด็ก, และ

ผลประโยชน์สูงสุดของเด็กแล้ว, และต้องพยายามอธิบายกระบวนการศาลให้เด็กสามารถเข้าใจได้ง่าย, รวมทั้งต้องสอบถามความคิดเห็นของเด็กเกี่ยวกับข้อพิพาทและแนวทางแก้ไขปัญหาด้วย

การประชุมวันที่สาม (วันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑ เวลา ๙:๓๐ ถึง ๑๗ นาฬิกา)

การประชุมประกอบไปด้วยหัวข้อประชุมต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. การคุ้มครองสมาชิกของครอบครัวผู้เปราะบาง (The Protection of Vulnerable Members of the Family) หัวข้อนี้เริ่มต้นด้วยการตั้งคำถามว่า กฎหมายปัจจุบันนั้นเพียงพอที่จะคุ้มครองสมาชิกครอบครัวผู้เปราะบาง เช่น คนชรา, คนพิการ, เด็ก หรือบุคคลผู้ถูกทารุณกรรม ถูกละเลย หรือถูกละทิ้ง แล้วหรือไม่? และรัฐควรเข้าแทรกแซงในเรื่องดังกล่าวมากน้อยเพียงใด? โดยมีวิทยากรจำนวน ๒ ท่าน คือ Ms. Malathi Das ทนายความจากประเทศสิงคโปร์ และ Ms. Keryn Sim ทนายความจากประเทศออสเตรเลีย

วิทยากรได้แบ่งแยกหัวข้อนี้ออกเป็นหัวข้อย่อยต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. การคุ้มครองเด็ก (Child Protection) คือ การปกป้องคุ้มครองเด็กจากภัยอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับสวัสดิภาพของเด็กทั้งทางกายภาพ ทางอารมณ์ และทางจิตใจ โดยแนวทางที่จะปกป้องคุ้มครองเด็กก็คือ การพยายามที่จะให้เด็กอยู่กับครอบครัวของเขาเท่าที่จะเป็นไปได้ และหากเด็กจะต้องถูกนำออกจากครอบครัวของเขาเพื่อเหตุผลทางด้านความปลอดภัย ก็ต้องพยายามที่จะนำเด็กกลับคืนสู่ครอบครัวอย่างปลอดภัยเท่าที่จะเป็นไปได้
๒. การทารุณกรรมเด็ก (Child Abuse) วิทยากรเปิดเผยผลสำรวจเกี่ยวกับมุมมองของสาธารณชนเกี่ยวกับการกระทำของผู้ใหญ่ต่อเด็กในประเทศสิงคโปร์ ในปี 1994 เปรียบเทียบกับผลสำรวจในปี 2010 เช่น การตบหน้าเด็ก, การเขย่าตัวเด็ก, การเขียนตีเด็ก, การใช้บุหรี่จี้ตัวเด็ก เป็นต้น ผลการศึกษาพบว่าสาธารณชนมีการตระหนักถึงความรุนแรงที่เกิดต่อเด็กมากขึ้นกว่าในอดีต และแสดงให้เห็นว่าสาธารณชนเริ่มจะไม่เห็นด้วยกับการลงโทษทางกายภาพต่อเด็ก วิทยากรให้ข้อเสนอว่า การลงโทษต่อร่างกายเด็กอายุต่ำกว่าเจ็ดปี ควรเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายโดยไม่ต้องคำนึงถึงว่าผู้กระทำผิดจะเป็นผู้มีอำนาจปกครองหรือไม่ก็ตาม และผู้ปกครองไม่สามารถอ้างว่าตนไม่ได้มีเจตนาที่จะทำร้ายเด็กแต่เพียงแค่สั่งสอนเด็กเป็นข้อต่อสู้อันใดก็ตาม กฎหมายดังกล่าวไม่ควรที่จะถูกบังคับใช้อย่างเคร่งครัด และควรรีใช้การตักเตือนและการให้คำปรึกษาแก่พ่อแม่ของเด็กเป็นหลัก โดยจะใช้การฟ้องคดีอาญาต่อผู้ปกครองของเด็กเท่าที่จำเป็นก็ต่อเมื่อผู้ปกครองไม่ปฏิบัติตามคำเตือนของเจ้าหน้าที่เท่านั้น
๓. เด็กที่พ่อแม่แยกทางกัน (Child of Divorce) วิทยากรให้ข้อสังเกตต่างๆ เกี่ยวกับเด็กที่พ่อแม่หย่ากันหลายประการ เช่น เด็กจะมีแนวโน้มที่จะเลือกอยู่กับพ่อหรือแม่ที่มีเพศเดียวกัน, เด็กจะมีพฤติกรรมเหมือนกับพ่อแม่ที่หย่ากัน, เมื่อเด็กเติบโตเป็นวัยรุ่น เขาอาจจะต้องการอยู่กับผู้ปกครองอีกคนก็ได้ เป็นต้น
๔. การรับฟังความต้องการของเด็ก (Voice of the Child) วิทยากรกล่าวว่า มีกฎหมายและสนธิสัญญาจำนวนมากที่กำหนดให้ความต้องการของเด็กต้องถูกพิจารณาประกอบการตัดสินใจในเรื่องใดก็ตามซึ่งอาจมี

ผลกระทบต่อตัวเด็ก ในข้อนี้ เด็กจะมีผู้แทนเด็ก (Child Representative) เพื่อเป็นผู้แทนในการแสดงความ ต้องการของเด็ก ให้ข้อมูลที่เป็นแก่นแท้แก่เด็ก สื่อสารกับศาลและคู่ความอื่นๆแทนเด็ก และกระทำการอย่างอื่นใดที่จำเป็นเพื่อที่จะปกป้องคุ้มครองผลประโยชน์สูงสุดของเด็ก อย่างไรก็ตาม การแต่งตั้งผู้แทนของเด็กก็อาจมีประเด็นปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นตามมาได้ เช่น ปัญหาเกี่ยวข้องกับการรักษาความลับ, ปัญหาเรื่องคุณภาพของผู้แทนเด็ก, ปัญหาเกี่ยวกับอคติ เป็นต้น

๒. การสร้างความห่างเหินและภาวะแปลกแยกให้แก่เด็ก (Estrangement and Alienation)

หัวข้อนี้จะอภิปรายประเด็นปัญหาที่ซับซ้อนในเรื่องการสร้างความห่างเหินและภาวะแปลกแยกให้แก่เด็ก อะไรคืออาการของภาวะดังกล่าว? และมาตรการในการป้องกันเป็นอย่างไร? โดยมี Ms. Usha Casswell จากเขตการปกครองพิเศษฮ่องกง ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน, Mr. Toon Han Chiam จากประเทศสิงคโปร์, Ms. Linda Heathfield จากเขตการปกครองพิเศษฮ่องกง ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน และ Dr. Jennifer Neoh จากประเทศออสเตรเลีย ร่วมเป็นวิทยากรในหัวข้อนี้

Ms. Casswell ให้ข้อสังเกตว่าหัวข้อนี้เป็นเรื่องที่ทนายความ ผู้พิพากษา และนักสังคมสงเคราะห์ ต่างประสบปัญหากันอย่างมาก. แต่เป็นเรื่องที่สำคัญที่จะต้องได้รับการจัดการแก้ไขปัญหาอย่างเหมาะสมและภายในเวลาอันสมควร วิทยากรยังได้ให้คำนิยาม “Parental Alienation” หมายถึง ความพยายามของผู้ปกครองฝ่ายหนึ่งที่จะขัดขวางความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองอีกฝ่ายหนึ่งกับบุตรผ่านพฤติกรรมต่างๆ อาทิเช่น การพูดให้ร้าย, การจำกัดเวลาระหว่างเด็กกับผู้ปกครองอีกฝ่าย, การปิดบังข้อมูลของเด็กจากผู้ปกครองอีกฝ่าย เป็นต้น

Mr. Chiam ได้ยกตัวอย่างของระบบศาลครอบครัวสิงคโปร์ในการจัดการปัญหาดังกล่าว โดย Mr. Chiam ได้อธิบายว่า คดีที่ตกอยู่ในเขตอำนาจของศาล Family Justice Court ในประเทศสิงคโปร์จะเป็นคดีที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวทั้งหมด ยกเว้นเพียงแต่คดีที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชนจะตกอยู่ในเขตอำนาจของศาล Youth Court โดยศาลจะมีโปรแกรมต่างๆที่ช่วยเหลือพ่อแม่และเด็ก เช่น การให้คำปรึกษา ให้การบริการไกล่เกลี่ย และการประเมินผล เป็นต้น

Dr. Neoh พูดถึงทางเลือกในการดูแลรักษาเด็กที่มีอาการปฏิเสธความสัมพันธ์กับผู้ปกครองอีกฝ่ายหนึ่ง Dr. Neoh ยกตัวอย่างวิธีบำบัดที่เรียกว่า “Reportable Intensive Therapy” ซึ่งเป็นการบำบัดรักษาโดยใช้ระยะเวลาสั้นๆ และมีการติดตามผล โดยจุดมุ่งหมายของการบำบัดดังกล่าวก็เพื่อฟื้นฟูความทรงจำของเด็ก การเริ่มต้นความสัมพันธ์ใหม่ หรือการก้าวข้ามความเจ็บปวดในอดีต และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้ปกครอง เพื่อให้เด็กกลับมามีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ปกครองทั้งสองฝ่าย โดย Dr. Neoh ได้พูดถึงเทคนิคต่างๆที่ใช้ในการบำบัดเด็กและผู้ปกครอง รวมทั้งอุปสรรคที่ผู้บำบัดอาจจะต้องเผชิญและจำเป็นต้องแก้ไข ปัญหา

๓. การใช้สื่อออนไลน์และเทคโนโลยีในคดีครอบครัว (Social Media & Technology in Family Law Practice)

หัวข้อนี้จะอภิปรายเกี่ยวกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีต่างๆ เช่น ปัญญาประดิษฐ์ มีผลกระทบต่อคดีครอบครัวอย่างไร? นักกฎหมายครอบครัวจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนตัวเองอย่างไรเพื่อที่จะพัฒนาให้เท่าทัน

เทคโนโลยี? สื่อสังคมออนไลน์ต่างๆ เช่น เฟซบุ๊ก อินสตาแกรม ทวิตเตอร์ และอื่นๆ ได้สร้างผลกระทบต่อครอบครัวและพยานหลักฐานที่ใช้ในชั้นศาลอย่างไร? และกฎหมายจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขเพื่อตอบสนองกับปัญหาดังกล่าวหรือไม่? โดยหัวข้อนี้ได้รับเกียรติจาก Professor David Hodson ทนายความจาก the International Family Law Group ประเทศอังกฤษ, Ms. Soyi Kim ทนายความจากประเทศเกาหลีใต้, Ms. Nicole Stevens ทนายความจากประเทศออสเตรเลีย และ Ms. Hui Qing Tan ทนายความจากประเทศสิงคโปร์ ร่วมเป็นวิทยากรอภิปรายร่วมกัน

Prof. Hodson กล่าวว่าระบบศาลครอบครัวกำลังถูกทำให้เป็นดิจิทัลในหลายประเทศ โดยระบบศาลดิจิทัล เช่น การยื่นฟ้องออนไลน์ แบบฟอร์มออนไลน์ ระบบนัดความออนไลน์ สำนักอิเล็กทรอนิกส์ การสื่อสารทางอิเล็กทรอนิกส์กับทนายความและคู่ความ เป็นต้น Prof. Hodson อธิบายว่า ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจะทำให้การทำงานของทนายความ ผู้พิพากษา และอาชีพที่เกี่ยวข้องเปลี่ยนแปลงไป และความคาดหวังรวมทั้งความต้องการของลูกค้าก็เปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งกระบวนการและกฎหมายก็เปลี่ยนแปลงเพื่อที่จะให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าเทคโนโลยีดิจิทัลจะเข้ามาเปลี่ยนแปลงวิธีการทำงานอย่างมาก แต่จุดมุ่งหมายของทนายความและนักกฎหมายเหมือนเดิม คือ ต้องการที่จะสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นแก่คู่ความ ดังนั้น จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะพึงระลึกว่าความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีดิจิทัลจะต้องไม่สร้างอุปสรรคต่อการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม Ms. Steven เล่าประสบการณ์ของประเทศออสเตรเลียในการใช้เทคโนโลยีและสื่อสังคมออนไลน์กับระบบศาลครอบครัว รวมทั้งอธิบายประโยชน์และผลกระทบจากการใช้เทคโนโลยีต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น การใช้ Portal, Twitter, Youtube, Facebook, Skype and Videoconferencing เป็นต้น Ms. Steven สรุปว่าเรากำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในโลกดิจิทัล และเราต้องพยายามที่จะปรับตัวไปกับมัน เพราะความล้มเหลวที่จะปรับตัวถือเป็นความเสี่ยงมากที่สุด ขณะที่ Ms. Kim และ Ms. Tan เล่าประสบการณ์ในการใช้เทคโนโลยีและสื่อสังคมออนไลน์กับคดีครอบครัวในประเทศเกาหลีใต้และประเทศสิงคโปร์เช่น E-Litigation, Technology Courts, International Tribunal เป็นต้น รวมทั้งอุปสรรคและความท้าทายที่เกิดขึ้นจากการใช้เทคโนโลยีดังกล่าว

๔. โลกอนาคต: กฎหมายครอบครัวในทศวรรษข้างหน้า (Family Law in the next decade)

หัวข้อนี้จะเป็นการอภิปรายร่วมกันโดยผู้พิพากษาจากประเทศต่างๆ ซึ่งจะร่วมให้มุมมองและความหวังของการดำเนินคดีและพัฒนาการของกฎหมายครอบครัวในทศวรรษข้างหน้า โดยหัวข้อนี้มีวิทยากรได้แก่ the Honourable John Pascoe อธิบดีผู้พิพากษาศาลครอบครัว ประเทศออสเตรเลีย, Dr. Ridwan Mansyur ผู้พิพากษาศาลฎีกา ประเทศอินโดนีเซีย, Mr. Isomi Suzuki ผู้ไกล่เกลี่ยของศาลครอบครัว ประเทศญี่ปุ่น, Judge Michelle Elias Soloum ผู้พิพากษาศาลครอบครัว ประเทศสิงคโปร์, Honourable Dr. Chiranit Havanond ผู้พิพากษาศาลฎีกา ประเทศไทย และ Professor David Hodson ผู้พิพากษาศาลครอบครัวกลาง กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

ในหัวข้อนี้ วิทยากรทุกท่านต่างร่วมกันนำเสนอปัญหาและความท้าทายใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในคดีเยาวชนและครอบครัว และอธิบายพัฒนาการล่าสุดของกฎหมายครอบครัวในประเทศของตนที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าว รวมทั้งให้ความเห็นเกี่ยวกับความท้าทายและโอกาสที่จะเกิดขึ้นกับการใช้กฎหมายครอบครัวในอนาคต ยกตัวอย่างเช่น Dr. Mansyur ได้ยกปัญหาเกี่ยวกับกฎหมายครอบครัวในประเทศอินโดนีเซีย เช่น ปัญหาเกี่ยวกับการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม, ปัญหาเกี่ยวกับความไม่เท่าเทียมกันทางเพศ, กรณีปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กในกระบวนการหย่า, และคดีมรดก เป็นต้น และได้ให้ข้อเสนอแนะการพัฒนากฎหมายครอบครัวของประเทศอินโดนีเซียในอนาคต ขณะที่ท่านดร.จิรนิติ ได้กล่าวถึงพัฒนาการของกฎหมายเยาวชนและครอบครัวของประเทศไทย โดยเฉพาะเนื้อหากฎหมายของพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กที่เกิดโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ รวมทั้งตอบข้อซักถามต่างๆ จากผู้เข้าร่วมอบรม

ประโยชน์ของการเข้าร่วมประชุม

๑. ทำให้สมาคมนักกฎหมายแห่งภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก (LAWASIA) เนติบัณฑิตยสภา สภานายความ และนักกฎหมายจากประเทศต่างๆ ที่เป็นสมาชิกของ LAWASIA ทราบถึงความมีอยู่และเข้าใจบทบาทของเนติบัณฑิตยสภาในประเทศไทย
๒. ได้รับข้อมูลอันเป็นประโยชน์เกี่ยวกับเนื้อหาสาระและแนวทางปฏิบัติของกฎหมายครอบครัวที่แตกต่างกันจากนักกฎหมายในภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก
๓. เป็นโอกาสอันดีที่จะได้แลกเปลี่ยนความเห็นเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาใหม่ๆ เกี่ยวกับกฎหมายครอบครัวและการคุ้มครองเด็ก ซึ่งทำทายนักกฎหมายอย่างมากในปัจจุบัน
๔. เป็นโอกาสอันดีที่ผู้แทนประเทศไทยจะได้ชี้แจง อธิบาย และสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง ต่อนักกฎหมายประเทศอื่นๆ เกี่ยวกับประเด็นปัญหาของกฎหมายครอบครัวและการคุ้มครองเด็กที่เกิดขึ้นในประเทศไทย
๕. สร้างความสัมพันธ์ที่ดีและสร้างเครือข่ายระหว่างนักกฎหมายครอบครัวในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก อันจะนำมาซึ่งความร่วมมือในการทำงานและการแลกเปลี่ยนทางวิชาการ

รูปภาพการเข้าร่วมการประชุม 7th LAWASIA FAMILY LAW&CHILDREN'S RIGHTS CONFERENCE

